

TARPTAUTINIO SERVITUTO INSTITUTAS TARPTAUTINĖJE TEISĖJE: TEORINIAI ASPEKTAI

Inga Griškevičienė

Mykolas Romeris universiteto Teisės fakulteto
Tarptautinės teisės ir Europos Sąjungos teisės katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 271 4669
Elektroninis paštas ikazlovaite@yahoo.com

Pateikta 2011 m. sausio 11 d., parengta spausdinti 2011 m. lapkričio 24 d.

Anotacija. *Tarptautinis servitutas kaip tarptautinės teisės institutas kildinamas iš privatinės teisės ir atsirado jis Šventosios Romos Imperijos laikais (962–1806 m.). Tarptautinis servitutas paprastai atsiranda tarp valstybių sutarties arba paprotinių tarptautinės teisės normų pagrindu, t. y. tarnaujančios valstybės teritorija tarnauja dominuojančios valstybės interesams arba tikslams. Tarptautinis servitutas yra siejamas su valstybės teritorija, todėl jis yra labai susijęs su valstybės suvereniteto ir teritorinės viršenybės principais. Šiuolaikiniame tarptautinėje teisėje Bendruoju pareiškimu tarp Europos Sąjungos ir Rusijos Federacijos dėl tranzito tarp Kaliningrado srities ir likusios Rusijos Federacijos dalies buvo nustatytas neįprastas tarptautinis servitutas, nes jo subjektais yra trys tarptautinės teisės subjektai: Lietuvos Respublika, Rusijos Federacija ir Europos Sąjunga. Šiame straipsnyje, remiantis tarptautinės teisės doktrina, tarptautiniais teismų sprendimais, siekiama atskleisti tarptautinio servituto sąvoką, jo požymius, išnagrinėti, kaip valstybės suvereniteto, teritorinės viršenybės principai susiję su tarptautiniu servitutu, Kaliningrado tranzito per Lietuvos Respubliką kaip tarptautinio servituto atvejį bei pateikti doktrinos požiūrį į šį tarptautinės teisės institutą. Atliekant šį tyrimą taikyti lingvistinis, dokumentų (šaltinio turinio), loginis, sisteminis ir lyginamosios analizės moksliniai metodai.*

Reikšminiai žodžiai: *tarptautinis servitutas, tarnaujanti valstybė, dominuojanti valstybė, teisė in rem, erga omnes įsipareigojimai.*

Įvadas

Šio straipsnio tyrimo objektas – tarptautinio servituto instituto analizė šiuolaikinėje tarptautinėje teisėje. Autorės nuomone, šios temos aktualumą lemia tai, kad Lietuvos Respublikos teritorijoje yra nustatytas tarptautinis servitutas ir jis tarnauja Rusijos Federacijos interesams, t. y. per Lietuvos Respublikos teritoriją vyksta Rusijos piliečiai, gabenami kroviniai bei vykdomas karinis tranzitas iš Rusijos Federacijos į Kaliningrado sritį ir iš Kaliningrado srities į Rusijos Federaciją. Be to, šis tarptautinis servitutas įdomus tuo, kad tranzitas sausumos keliais tarp Kaliningrado srities ir pagrindinės Rusijos Federacijos dalies būtinai vyksta per Europos Sąjungos valstybės narės teritoriją.

Tarptautinis servitutas kilo iš civilinės teisės. Praktiškai taip kaip jis buvo reguliuojamas civilinėje teisėje, iš pradžių buvo perkeltas į viešąją teisę, o po to ir į tarptautinę teisę. Tarptautinis servitutas atsirado feodalų laikais, kai dar nebuvo susiformavusios visiškai suverenios ir nepriklausomos valstybės. Feodalų, dinastijų ir pirklių kaita iškreipė visą koncepciją. Kaip teigia tarptautinės teisės mokslininkas Pitmanas B. Potteris, galimas dalykas, jog išryškėjusios servituto savybės suformavo šiuolaikinę šio instituto doktriną¹. Tarptautinis servitutas aktualiausias buvo XX a., kai po kilusių karų buvo perbraižomas pasaulio žemėlapis ir dalijamasi teritorijomis. Nenuostabu, kad šiuo laikotarpiu tarp valstybių kilo daugiausia tarptautinių ginčų. Juos sprendė tarptautiniai teismai, arbitražai ir kitos institucijos, o šią teisinę kategoriją nagrinėjo tarptautinės teisės mokslininkai. Dažnai keliamas klausimas, ar iš viso egzistuoja tokia teisinė kategorija kaip tarptautinis servitutas? Kai kurie tarptautinės teisės mokslininkai teigia, kad ši sąvoka yra labai kontroversiška. Vis dėlto nemažai tarptautinės teisės mokslininkų pripažįsta tarptautinį servitutą ir savo darbuose analizuoja jo turinį. Svarbu pažymėti, kad jokia tarptautinė teisminė institucija iš viso nėra vienoje nagrinėtoje byloje tarptautinio servituto nepripažino. Šiame straipsnyje yra nagrinėjama tarptautinio servituto sąvoka, tarptautinio servituto subjektas, tarptautinio servituto objektas, tarptautinio servituto rūšys, turinys, jo galiojimas ir pasibaigimas.

Tyrimo tikslas – atskleisti, kaip skirtingi šaltiniai interpretuoja tarptautinio servituto turinį ir juos įvertinti. Atliekant šį tyrimą taikyti įvairūs moksliniai metodai, pagrindiniai iš jų lingvistinė, dokumentų (šaltinio turinio), loginė, sisteminė ir lyginamoji analizė.

1. Tarptautinio servituto sąvoka

Didžioji dauguma tarptautinės teisės mokslininkų ir praktikų, besidominčių valstybe, sutinka, kad yra tokia koncepcija kaip tarptautinis servitutas, tačiau nesutariama dėl vieno tarptautinio servituto apibrėžimo ar jo turinio aiškinimo. Taip pat kai kurie iš jų mano, kad tarptautinis servitutas yra klaidinanti sąvoka.

1 Potter, P. B. The Doctrine of Servitudes in International Law. *The American Journal of International Law*. 1915, 9(3): 627.

Reikia pažymėti, kad Nuolatinis arbitražo teismas Hagoje byloje *North Atlantic Coast Fisheries Arbitration* (1910) tarp Didžiosios Britanijos ir Jungtinių Amerikos Valstijų tarptautinį servitutą atmetė vadovaudamasis šiais pagrindiniais argumentais:

1. Servitutas tarptautinėje teisėje turi būti grindžiamas aiškiai išreikštu sutikimu iš suverenios teisės.
2. Tarptautinio servituto doktrina yra ypatinga ir dabar vadovaujasi pasenusiomis sąlygomis, vyravusiomis Šventosios Romos Imperijos laikais.
3. Servitutas tarptautinėje teisėje nelabai susijęs su suvereniteto principu, kuris egzistuoja valstybėse konstituciniu pagrindu ir dabartiniuose tarptautiniuose suverenių valstybių santykiuose, bei mažai remiamas šiuolaikinių tarptautinės teisės specialistų².

Abejotina, kad šio Teismo nuomonė būtų paskatinusi teoretikus ir praktikus sukurti valstybės servituto koncepciją. Tai, kad tarptautinis servitutas atsirado ypatingomis sąlygomis Šventosios Romos laikais, dar nereiškia, kad tokios sąlygos negali būti pritaikomos šiuolaikiniame pasaulyje. Teiginiai, kad jis mažai susijęs su valstybės suvereniteto principu ir kad šiuo institutu tarptautinės teisės specialistai nesidomi, nelabai atitinka tikrovės. Galiausiai teiginys, kad servitutas tarptautinėje teisėje yra aiški valstybės suvereni teisė, nėra pagrįstas, išskyrus tai, kad teismo procese Jungtinės Amerikos Valstijos vadovavosi šiuo teiginiu, tačiau jo niekuo nepagrindė³.

Taigi tarptautinį servitutą nagrinėjantys tarptautinės teisės mokslininkai pateikia jo apibrėžimus. Štai, pavyzdžiui, tarptautinės teisės mokslininkas Hansas Kelsenas teigia, kad valstybės servitutas – sutartimi įtvirtinti valstybės teritorinės viršenybės apribojimai, kuriais nustatoma, kad visa ar dalis valstybės teritorijos nuolatos tarnauja kitos valstybės tikslams ar interesams⁴.

Profesorius Lassa Oppenheimas teigia, kad valstybės servitutas yra tie išskirtiniai apribojimai, kurie dažniausiai nustatomi sutartimi, įtvirtinančia valstybės teritorijos viršenybę, ir kurios dalis ar visa teritorija nuolat tarnauja kitos valstybės tikslui ar interesams⁵.

Kitas tarptautinės teisės mokslininkas S. K. Verma tarptautinius servitutus apibrėžė kaip išskirtinius apribojimus, kurie įtvirtinti sutartimi, pagal kurią šios valstybės teritorijai yra taikomos tam tikros sąlygos ar apribojimai, arba yra nustatytos teisės, kuriomis dominuojanti valstybė naudojami tarnaujančios valstybės teritorijoje savo interesais arba jomis nesinaudoja⁶.

2 *North Atlantic Coast Fisheries Tribunal of Arbitration constituted under a Special Agreement signed at Washington, January 27th, 1909, between the United States of America and Great Britain*, Permanent Court of Arbitration, The Hague, 1910 [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-12-01]. <<http://www.pca-cpa.org/upload/files/North%20Atlantic%20AWARD%20ONLY.pdf>>.

3 Oppenheim, L. *International Law: A Treatise*. Vol. 1, 3rd ed. New Jersey: The Lawbook Exchange Ltd, 2005, p. 366.

4 Kelsen, H. *General Theory of Law and State*. 3rd ed. New Jersey: The Lawbook Exchange Ltd, 2009, p. 231.

5 Oppenheim, L., *op. cit.*, p. 364

6 Verma, S. K. *An Introduction To Public International Law*. New Delhi: PHI Learning Pvt. Ltd., 2004, p. 124–125.

Dar vienas tarptautinės teisės mokslininkas Boleslawas A. Boczekas teigia, kad tarptautinis servitutas yra teisė *in rem*, kai sutartimi ar kitu būdu suteikiama teisė vienos valstybės dalimi arba visa teritorija nuolat naudotis kitai valstybei tam tikriems specialioms tikslams⁷.

Tarptautinės teisės mokslininkas Ferencas Albertas Vali tarptautinį servitutą apibrėžia kaip nuolatinį (ilgalaikį) teisinį santykį, atsiradusį dėl tam tikros tarptautinės sutarties, pagal kurią viena arba kelios valstybės įgyvendina savo teises kitos valstybės visoje teritorijoje arba tam tikroje jos dalyje, siekdamos specialaus tikslo ar interesų įgyvendinimo, susijusio su teritorija, arba pagal kurią viena valstybė yra įpareigota kitai ar kitoms valstybėms neįgyvendinti tam tikrų savo teisių visoje teritorijoje arba tam tikroje jos dalyje dėl specialaus tikslo arba interesų, susijusių su teritorija⁸.

Visi pateikti apibrėžimai yra labai panašūs, tačiau, autorės nuomone, aiškiausias ir tiksliausias būtų tarptautinės teisės mokslininko F. A. Vali pateikiamas tarptautinio servituto apibrėžimas. Vadovaujantis pateiktais tarptautinio servituto apibrėžimais, galima skirti tokius tarptautinio servituto požymius:

1. Pastovumas arba ilgalaikiškumas.
2. Dviejų arba daugiau valstybių dalyvavimas.
3. Atsiradęs tarptautinės sutarties arba kitu pagrindu.
4. Vienos valstybės teisių įgyvendinimas („viešpataujanti teritorija“ – *territorium dominans*) kitos valstybės visoje teritorijoje arba jos dalyje („tarnaujanti teritorija“ – *territorium serviens*) arba viena valstybė yra įpareigota („tarnaujanti teritorija“ – *territorium serviens*) kitai ar kitoms valstybėms („viešpataujanti teritorija“ – *territorium dominans*) neįgyvendinti tam tikrų savo teisių visoje savo teritorijoje arba jos dalyje.
5. Atsiradęs dėl specialaus tikslo arba interesų, susijusių su teritorija.

Tarptautinis servitutas yra ginčytina teisinė koncepcija, kuri remiasi tvirtinimu, kad tarptautinėje teisėje egzistuoja servitutas, analogiškas servituto institutui civilinėje teisėje. 2000 m. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – CK) 4.111 straipsnio 1 dalyje servitutas apibrėžiamas taip:

„Servitutas – tai teisė į svetimą nekilnojamąjį daiktą, suteikiama naudotis tuo svetimu daiktu (tarnaujančiuoju daiktu (*praedium serviens*), arba to daikto savininko teisės naudotis daiktu apribojimas, siekiant užtikrinti daikto, dėl kurio nustatomas servitutas (viešpataujančiojo daikto (*praedium dominans*), tinkamą naudojimą.“⁹

Taigi servitutu jo turėtoji suteikiamos konkrečios naudojimosi konkrečiu svetimumu daiktu teisės arba iš to daikto savininko atimamos konkrečios naudojimosi daiktu teisės. Iš Lietuvos Respublikos CK pateiktos servituto sąvokos ir turinio išplaukia, kad Lietuvoje servitutai nustatomi ne asmeniui, bet konkrečiam daiktui¹⁰. Todėl servitutu gali naudotis ne tik viešpataujančio daikto savininkas, bet ir kiti šio daikto naudotojai.

7 Boczek, B. A. *International Law – A Dictionary*. USA: Scarecrow Press, 2005, p. 247.

8 Johnson, D. H. N. Review: Servitudes Of International Law. A Study of Rights of Foreign Territory. By F. A. Vali. *The Modern Law Review*. 1959, 22(5): 563.

9 Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.

10 Monkevičius, E. *Žemės teisė*. Vilnius: Justitia, 2006, p. 116.

Pavyzdžiui, nustatant kelio servitutą gali būti numatyta, kad teisę juo naudotis turi pės-tieji¹¹.

Servituto sąvokos, vartojamos tarptautinėje teisėje ir civilinėje teisėje, savo esme yra panašios, tačiau toliau nagrinėjant servituto subjektus, objektą, rūšis, turinį, galio-jimą ir pasibaigimą tarptautinėje teisėje ir civilinėje teisėje atsiskleidžia jų skirtumai.

Nepaisant to, kad Nuolatinis arbitražo teismas Hagoje byloje *North Atlantic Coast Fisheries Arbitration* nepripažino tarptautinio servituto doktrinos, po šio Teismo sprendimo atsirado daug mokslinių darbų, kuriuose nagrinėjama tarptautinio servitu-to doktrina. Išnagrinėjusi literatūrą, autorė mano, kad tarptautinis servitutas egzistuoja tarptautinėje teisėje, nes aiškiai galima skirti jo požymius.

2. Tarptautinio servituto subjektas

Istoriškai tarptautinio servituto naudos gavėja buvo viena valstybė ar kelios vals-tybės, kurios prievartos būdu gavo lengvatą iš kitos valstybės ar nuo neatmenamų laikų turėjo tokias teises¹² dėl savo geografinės padėties¹³.

Iš kitos pusės, kiekviena valstybė gali įgyti arba perleisti valstybės servitutus. Kai kurios valstybės, atsižvelgiant į jų padėtį kitų valstybių atžvilgiu, gali būti apsaugotos nuo valstybės servituto perleidimo arba negali įgyti valstybės servituto. Tarptautinės teisės mokslininkas L. Oppenheimas manė, kad valstybės, kurios yra pusiau suverenios arba iš dalies suverenios, negali įgyti arba perleisti tam tikrų valstybės servitutų dėl to, kad jos yra priklausomos nuo savo viršesnės valstybės¹⁴. Tačiau dabar yra aišku, kad abi tarptautinio servituto valstybės turi būti suverenios ir nepriklausomos.

Profesorė Helen Dwight Reid, kalbėdama apie servitutą, teigia, kad suverenitetas nėra pažeidžiamas, nes pats veiksmas, kuris sudaro servitutą, yra suvereniteto įgyven-dinimas¹⁵. Tarptautinės teisės mokslininkas S. K. Verma taip pat mano, kad tarptauti-nio servituto pripažinimas nereiškia suvereniteto neigimo, kaip ir tarptautinio servitu-to suteikimas nereiškia teritorijos perleidimo¹⁶. Kitas tarptautinės teisės mokslininkas F. A. Vali teigia, kad teisės užsienio valstybės teritorijoje, kylančios iš sutarties, nepa-žeidžia teritorinio suvereniteto. Suverenitetas yra teisė, kurios normaliomis sąlygomis negalima atsisakyti. Iš kitos pusės, suverenitetas yra galia, t. y. valstybės galia veikti tarptautiniuose santykiuose, užmegzti draugiškus santykius, prisiimti išpareigojimus, susijusius su savo gyventojais ir teritorija¹⁷. Šiam atvejui pagrįsti pateikiama 1923 m. *SS Wimbledon* byla, kurią sprendė Nuolatinis Tarptautinis Teisingumo Teismas. Šioje

11 Baranauskas, E., et. al. *Daiktinė teisė*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010, p. 205.

12 Potter, P. B., *supra* note 1, p. 632.

13 *Ibid.*

14 Oppenheim, L., *supra* note 3, p. 366–367.

15 Dunn, F. S. Review: International Servitudes in Law and Practice. By Helen Dwight Reid. *University of Pennsylvania Law Review and American Law Register*. 1933, 81(8): 1022–1023.

16 Verma, S. K., *supra* note 6, p. 124–125.

17 Sereni, A. P. Review: Servitudes Of International Law. A Study Of Rights Of Foreign Territory. By F. A. Vali. *Columbia Law Review*. 1959, 59(2): 385.

byloje Vokietija teigė, kad Versalio taikos sutartimi suteikta taikaus plaukimo per Kylio kanalą visų tautų laivams taikos su Vokietija metu teisė pažeidžia Vokietijos suverenitetą. Teismas savo sprendime atmetė tokį Vokietijos argumentą:

„Savo išvadoje Teismas nesutinka, kad bet kuri sutartis, pagal kurią valstybė yra įpareigota atlikti tam tikrus veiksmus arba susilaikyti nuo jų, yra suvereniteto apribojimas. Neabejotina, kad kiekviena sutartis, nustatanti tokio pobūdžio išipareigojimus, kurie riboja valstybės suverenių teisių įgyvendinimą, reikalauja, kad būtent tokiu būdu jie būtų įgyvendinti. Tačiau teisė tapti tarptautinio susitarimo dalyviu yra tarptautinio suvereniteto požymis.“¹⁸

Tarptautinės teisės mokslininkai L. Oppenheimas, H. D. Reid, F. A. Vali, H. Kel-senas ir kt. tarptautinio servituto subjektais laiko išimtinai tik valstybes, nes jis gali egzistuoti tik tarp valstybių. Tačiau autorė mano, kad besivystanti šiuolaikinė tarptautinė teisė leidžia nustatant tarptautinį servitutą dalyvauti ne tik valstybėms. Štai, pavyzdžiui, 2002 m. lapkričio 11 d. buvo pasirašytas Bendrasis pareiškimas tarp Europos Sąjungos ir Rusijos Federacijos dėl tranzito tarp Kaliningrado srities ir likusios Rusijos Federacijos dalies (toliau – Bendrasis pareiškimas), kuriuo susitariama nustatyti specialų Kaliningrado tranzito režimą Rusijos piliečiams, vykstantiems iš Kaliningrado į Rusijos Federaciją ir iš Rusijos Federacijos į Kaliningradą per Lietuvos Respublikos teritoriją¹⁹. Autorė mano, kad minėtą Bendrąjį pareiškimą galima laikyti tarptautine sutartimi, kuria nustatomas tarptautinis servitutas, t. y. specialus Kaliningrado tranzito režimas, skirtas Rusijos Federacijos piliečiams, vykstantiems iš Kaliningrado į Rusijos Federaciją ir iš Rusijos Federacijos į Kaliningradą. Šiuo atveju tarptautinio servituto tarnaujanti teritorija yra Lietuvos Respublikos, kuri Europos Sąjungos valstybe nare tapo 2004 m. gegužės 1 d., teritorija. Bendrasis pareiškimas apribojo Lietuvos Respublikos kaip valstybės teritorines teises, nors pati Lietuvos Respublika šio Bendrojo pareiškimo nepasirašė. Lietuvos Respublika su nustatytais sąlygomis sutiko pasirašydama 2003 m. balandžio 16 d. Lietuvos Respublikos stojimo į Europos Sąjungą sutartį²⁰. Šiame tarptautiniame servitute dalyvauja trys tarptautinės teisės subjektai: Europos Sąjunga kaip tarptautinė organizacija, kuri yra viena iš Bendrojo pareiškimo šalių, Rusijos Federacija – dominuojanti valstybė, kurios piliečiams nustatytas supaprastintas Kaliningrado tranzito režimas, ir Lietuvos Respublika, kurios teritorija tarnauja Rusijos Federacijos interesams, be to, ji yra Europos Sąjungos valstybė narė. Taigi galima teigti, kad šiuolaikinėje tarptautinėje teisėje nustatant tarptautinį servitutą gali dalyvauti ne tik valstybės, bet ir tarptautinės organizacijos.

Nemažai painiavos atsiranda vartojant patį terminą. Dažniausiai tarptautinės teisės mokslininkai savo darbuose vartoja terminą „valstybės servitutas tarptautinėje teisėje“, kiti – „tarptautinis servitutas“, tretis – „servitutas tarptautinėje teisėje“. Savo turiniu, esme, apibrėžimu minėtos sąvokos yra tapačios. Vis dėlto, autorės nuomone, reikėtų vartoti ir nustatyti tarptautinio servituto sąvoką, nes jį nustatant gali dalyvauti ne tik

18 *Case of the SS „Wimbledon“*, P.C.I.J., ser. A, No. 1, 1923.

19 Joint Statement on Transit between the Kaliningrad Region and the Rest of the Russian Federation (concluded on 11 November 2002) [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-11-30]. <<http://www.mid.ru/bl.nsf/>>.

20 Lietuvos Respublikos stojimo į Europos Sąjungą sutartis. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 1-1.

valstybės, bet ir tarptautinės organizacijos. Be to, valstybės servitutas gali būti suprantamas kaip institutas, atsirandantis valstybės vidaus teisės santykiuose ir reguliuojamas tos valstybės civilinės teisės normų.

Pagal Lietuvos Respublikos civilinę teisę servituto turėtojais gali būti privatūs asmenys arba viešieji asmenys, t. y. Lietuvos ir užsienio valstybių piliečiai, juridiniai asmenys, ūkio subjektai ir valstybės institucijos. Pažymėtina, kad nė vienas iš jų negali būti tarptautinio servituto turėtoju, nes jie nėra laikomi tarptautinės teisės subjektais, kurie galėtų įgyti teises ir pareigas pagal tarptautinį servitutą.

3. Tarptautinio servituto objektas

Tarptautinio servituto objektas visada yra visa arba dalis valstybės teritorijos, kurioje teritorinės viršenybės principas dėl egzistuojančio tarptautinio servituto yra apribotas. Taigi teritorija yra pagrindinis servituto elementas. Kadangi valstybės teritoriją sudaro ne tik žemės paviršius, bet ir vidaus vandenys, teritorinė jūra, žemės gelmės, oro erdvė virš valstybės teritorijos – visa tai gali būti tarptautinio servituto objektu. Tokiu atveju valstybė gali turėti nuolatinę teisę turėti kitos valstybės išduotą leidimą savo subjektams žvejoti kitos valstybės teritorinėje jūroje, tiesti kabelius per kitos valstybės teritorinę jūrą, iškasti tunelį per kalną, kuris yra pasienyje su kita valstybe, ir juo naudotis arba valstybės servitutas gali egzistuoti valstybei įgijus nuolatinę teisę siųsti savo oro karines pajėgas per kitos valstybės oro erdvę ir panašiai²¹. Tokios teisės yra susijusios su teritorija ir veikia kartu su ja²². Profesorė H. D. Reid taip pat teigia, kad tarptautinis servitutas turi būti susijęs su teritorija, t. y. turi egzistuoti reali teisė, susijusi su žeme²³.

Atsižvelgiant į tai, kad tarptautinio servituto objektas yra valstybės teritorija, visi valstybės teritorinės viršenybės principo apribojimai, kurie taikomi visai valstybės teritorijai ar jos daliai, tačiau netarnauja kitos valstybės tikslams ir interesams, nėra tarptautiniais servitutais. Teritorija kaip objektas yra žyma atskirti tarptautinius servitutus ir kitus teritorinės viršenybės apribojimus. Tokiu atveju nuolatinis apribojimas, taikomas valstybei pagal tarptautinę sutartį, nelaikyti karinių sausumos, jūrų ar oro pajėgų arba nelaikyti tam tikro skaičiaus karinių pajėgų yra teritorinės viršenybės apribojimas, bet ne tarptautinis servitutas, nes vienos valstybės teritorija netarnauja kitos valstybės interesams. Iš kitos pusės, kai viena valstybė suteikia kitai valstybei nuolatinę teisę, pavyzdžiui, kirsti karinėms pajėgoms jos teritoriją, arba ši teisė nustato valstybei pareigą nestiprinti karinėmis priemonėmis miesto, regiono, tam tikros vietovės ar valstybės, reikalavimą, kad jai leistų žvejoti kitos valstybės teritorijoje dėl ankstesnių buvusių teisių į tos teritorijos ruožą, – visais šiais ir panašiais atvejais, kai valstybės dalis ar visa teritorija tarnauja kitos valstybės interesams patenkinti, valstybės teritorinė viršenybė yra apribota, ir tai yra tarptautinis servitutas²⁴.

21 Oppenheim, L., *supra* note 3, p. 367.

22 Verma, S. K., *supra* note 6, p. 124.

23 Dunn, F. S., *supra* note 15, p. 1022–1023.

24 Oppenheim, L., *supra* note 3, p. 367–368.

Reikia pabrėžti, kad atviroji jūra, jūros dugnas už pakrantės valstybės kontinentinio šelfo ribų, Antarktis, Arktis niekada negali būti tarptautinio servituto objektu, nes jie nėra valstybės teritorijos dalis²⁵, o yra vadinamos *res communis* arba bendru žmonijos palikimu.

Nacionalinėje teisėje servituto objektu (tarnaujančiuoju daiktu) gali būti tik nekilnojamas daiktas. Viešpataujantieji paprastai yra nekilnojamieji daiktai. Tai lemia pati servituto prigimtis. Tačiau dėl teisinio reglamentavimo ypatumų tam tikrais atvejais viešpataujantysis daiktas gali būti laikomas kilnojamuoju²⁶. Pavyzdžiui, pagal Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatymą²⁷ elektros oro linijos, kabeliai bei požeminių linijų kabeliai ir įrenginiai yra laikomi kilnojamaisiais daiktais (50 str. 1 d.), tačiau siekiant užtikrinti šių kilnojamųjų daiktų eksploatavimą, aptarnavimą, remontą ir naudojimą, įstatyme nustatomas servitutas (50 str. 2 d.). Servitutas gali būti nustatytas tik tokiam nekilnojamam daiktui (tarnaujančiajam daiktui), kuris savo pastoviomis savybėmis neterminuotam laikui gali užtikrinti viešpataujančio daikto tinkamą naudojimą²⁸.

Taigi kalbant apie servitutą civilinėje teisėje ir apskritai apie nekilnojamąjį ar kilnojamąjį daiktą labai svarbus nuosavybės elementas. Tuo tarpu tarptautinio servituto atveju valstybės santykis su jos teritorija, kaip teigia tarptautinės teisės mokslininkas H. Kelsenas, nėra „nuosavybės santykiai“²⁹. Tarptautinio servituto atveju valstybės teritorija yra susijusi su teritorinės viršenybės principo apribojimu. Be to, tarptautinės teisės mokslininkas F. A. Vali teigia, kad civilinės teisės doktrinos sąvokos *praedium dominans* ir *praedium serviens* neturi atitikmens tarptautinėje teisėje, nes tarptautinis servitutas egzistuoja tarp valstybių, todėl jis net neanalizuoja šių sąvokų santykio.

4. Tarptautinio servituto rūšys

Išsamią tarptautinių servitutų klasifikaciją pateikia tarptautinės teisės mokslininkas Pitmanas B. Poteris. Jis teigia, kad nė viena tarptautinių servitutų klasifikacija negali būti galutinė ir kiekviena iš jų suteikia informacijos.

Bendriausia tarptautinių servitutų klasifikacija yra pagal formas „pozityvūs“ (*in patiendo*) ir „negatyvūs“ (*in non faciendo*). Tai yra vienos valstybės reikalavimas, kad kita valstybė leistų atlikti tam tikrus veiksmus arba ji turi susilaikyti nuo tam tikrų veiksmų. Abu servitutai iš tikrųjų yra negatyvūs, nes jie reikalauja tarnaujančios valstybės susilaikyti nuo tam tikrų veiksmų. Jie buvo sumaišyti dėl sąvokų „pasyvus“ ir „aktyvus“, kurios atitinkamai reiškia „negatyvus“ ir „pozityvus“³⁰.

Pagal kilmę tarptautiniai servitutai klasifikuojami į paprotinius ir sutartinius. Sutartiniai servitutai dar gali būti skirstomi į privalomus arba savanoriškus. Sąvokų poros

25 Oppenheim, L., *supra* note 3, p. 367.

26 Baranauskas, E., *et. al.*, *supra* note 11, p. 204.

27 Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatymas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 66-1984.

28 Baranauskas, E., *et. al.*, *supra* note 11, p. 204.

29 Kelsen, H., *supra* note 4, p. 231.

30 Potter, P. B., *supra* note 1, p. 634–635.

„bendras“ ir „tarptautinis“ ar „paprotinis“ ir „sutartinis“ dažnai vartojamos tiems patiems minėtų sąvokų skirtumams nustatyti. Bendrieji tarptautiniai servitutai yra, pavyzdžiui, politiniai ir ekonominiai servitutai, kurie paprastai veikia pagal susiformavusius papročius, yra ilgo ir nepertraukiamo veikimo, visiems žinomi bei skiriasi nuo tų, kurie atsirado esant ypatingai situacijai ir nustatomi tarptautine sutartimi. Bendrieji servitutai paprastai yra kaimyninių valstybių susitarimas, tuo tarpu sutartiniai servitutai apima platesnę veikimo sritį³¹.

Pagal teisių įgyvendinimo būdą tarptautinius servitutus galima skirstyti į tęstinius ir nenuolatinius. Kai kurie tarptautiniai servitutai veikia tam tikru metu, kaip, pavyzdžiui, karinių pajėgų tranzito teisė karo metu, o kiti dėl savo prigimties galioja nenutrūkstamai, kaip, pavyzdžiui, teisė naudotis kitos valstybės teritoriniais vandenimis³².

Tarptautiniai servitutai dar skirstomi į akivaizdžius ir neakivaizdžius. Tai tokie servitutai, kuriems atskleisti reikia išorės ženklų arba jų nereikia³³.

Tarptautinių servitutų skirstymas pagal objektą suteikia daugiausiai informacijos. Jie gali būti ekonominiai, kariniai, politiniai, tačiau toks skirstymas nėra galutinis³⁴.

Tarptautinės teisės mokslininkas L. Oppenheimas, atsižvelgdamas į tai, kad tarptautinis servitutas gali pasižymėti skirtingomis ypatybėmis, juos skirsto į keturias rūšis:

1. Teigiami, aktyvūs (veikiantys) ar pozityvūs yra tokie servitutai, kurie suteikia valstybei teisę atlikti tam tikrus veiksmus kitos valstybės teritorijoje, kaip, pavyzdžiui, tiesti geležinkelį, įkurti muitinę, leisti karinėms pajėgoms kirsti tam tikrą teritoriją, laikyti valstybės teritorijoje kitos valstybės karinius dalinius kaip pastiprinimą, naudotis uostu ar sala anglims krauti ar iškrauti. Teigiami taip pat yra servitutai, kurie suteikia valstybei teisę reikalauti iš kitos valstybės, kad ši leistų jos subjektams savo valstybės teritorijoje atlikti tam tikrus veiksmus, kaip, pavyzdžiui, žvejoti tam tikruose kitos valstybės teritoriniuose vandenyse.

2. Neigiami, arba negatyvūs, yra tokie servitutai, kurie suteikia teisę valstybei reikalauti iš kitos valstybės, kad ši susilaikytų nuo savo teritorinės viršenybės įgyvendinimo tam tikrais atvejais. Pavyzdžiui, valstybė gali turėti teisę reikalauti, kad kaimyninė valstybė nestiprintų karinėmis pajėgomis tam tikrą miestų, esančių šalia sienos.

3. Kariniai yra tokie servitutai, kuriais siekiama tam tikrų karinių tikslų, kaip, pavyzdžiui, teisė laikyti karines pajėgas užsienio valstybės karinėje bazėje ar leisti karinėms pajėgoms kirsti užsienio valstybės teritoriją.

4. Ekonominiai yra tokie servitutai, kuriais siekiama tam tikrų komercinių interesų, transporto ar kitų ryšių, kaip, pavyzdžiui, teisė nutiesti geležinkelį per užsienio valstybės teritoriją³⁵.

Profesorė H. D. Reid tarptautinius servitutus dar skirsto pagal tai, kur jie gali susiformuoti: sausumos tranzitinių kelių, geležinkelių, vandens kelių, tarpvandenyninių tranzitinių kelių, upių navigacijų, oro tranzito servitutai.

31 Potter, P. B., *supra* note 1, p. 635.

32 *Ibid.*, p. 636.

33 *Ibid.*

34 *Ibid.*, p. 637.

35 Oppenheim, L., *supra* note 3, p. 368–369.

Civilinės teisės literatūroje dažnai pateikiama iš romėnų teisės kilusi daiktinių ir asmeninių servitutų klasifikacija, tačiau nagrinėjant tarptautinius servitutus tokio skirstymo tarptautinės teisės mokslininkai nepateikia, todėl tarptautinėje teisėje jis nėra aktualus. Reikia pažymėti, kad Lietuvos Respublikos civilinėje teisėje šios klasifikacijos nėra laikomasi³⁶.

Kadangi tarptautinių servitutų klasifikacija yra paimta iš civilinės teisės, dauguma tokių skirstymų yra vienodi. Todėl šiame skyriuje verta paminėti tik tokį servitutų klasifikavimą civilinėje teisėje, kuris skiriasi nuo klasifikavimo tarptautinėje teisėje. Galima skirti civilinės teisės servitutų skirstymą pagal objektą – žemės ir statinių servitutai. Žemės servitutai yra dažniausiai pasitaikančių servitutų grupė, kuriems priskiriami kelio servitutai, servitutai, suteikiantys teisę tiesti požemines ir antžemines komunikacijas, aptarnauti jas bei jomis naudotis, ir kiti žemės servitutai.

Pagal servituto nustatymo tikslus civilinėje teisėje servitutus galima skirstyti į privačius ir viešuosius. Toks skirstymas nėra būdingas tarptautinei teisei. Privatieji servitutai skirti patenkinti konkrečių asmenų: viešpatuojančio daikto savininko, valdytojo ar naudotojo, interesus. Viešieji servitutai nustatomi siekiant patenkinti daugelio asmenų interesus. Atkreiptinas dėmesys, kad servitutų skirstymui į privačius ir viešuosius Lietuvos įstatymai neteikia reikšmės ir tai labiau yra teorinis skyrimas. Tačiau kitose teisinėse sistemose, pavyzdžiui, Prancūzijoje, ši klasifikacija reikšminga sprendžiant servituto atlygintinumo klausimą³⁷.

5. Tarptautinio servituto turinys

Tarptautinio servituto turinį sudaro visos teisės, kuriomis gali naudotis viena ar kelios valstybės, kurios turi viešpatuojančią teritoriją, arba atimamos tam tikros teisės iš valstybės, kurios teritorija yra tarnaujanti.

Pagal paprotinę tarptautinę teisę teritorijos kirtimo teisės valstybių teritorijose dažniausiai atsiranda dėl prekybos, kelionių ir komercijos tikslų³⁸. Viena iš svarbiausių numanomų teisių yra laisvas tranzitas ir bendravimas su pagrindine valstybės teritorija, o esant visos valstybės anklavui – bendravimas su kitomis valstybėmis. Daugeliu atvejų bendravimo teisė yra aiškiai įtvirtinta sutarties nuostata, tačiau jei nėra sutarties nuostatos, vadovujamasi „bendrąsiais teisės principais, pripažįstamais civilizuoatų tautų“³⁹, kurie reikalauja, kad valstybė, kuri apsupa savo teritorija anklavą, leistų laisvai pervažiuoti asmenims, pervežti daiktus į ir iš anklavo. Čia vadovujamasi vienu pagrindiniu teisingumo principu: *Bet kas, kas suteikia daiktą, preziumuojama, kad jis jį suteikė su visais priklausiniais, be kurių suteikimo daiktas negalėtų būti naudojamas*⁴⁰.

36 Baranauskas, E., *et. al.*, *supra* note 11, p. 207.

37 *Ibid.*, p. 208.

38 Lauterpacht, E. Freedom of Transit In International Law. Transactions of the Grotius Society, Vol. 44. Problems of Public and Private International Law. Cambridge: Cambridge University Press, 1958, p. 320.

39 Tarptautinio Teisingumo Teismo Statutas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 15-557.

40 Farran, C. O. International Enclaves and the Question of State Servitudes. *The International and Comparative Law Quarterly*. 1955, 4(2): 304.

Galima teigti, kad tranzito teisė priklauso nuo dviejų sąlygų. Pirmiausia, valstybė, kuriai reikia tranzito teisės, turi tai pagrįsti, įrodydama, kad ji jai yra būtina ir naudinga. Antra, tokia teisė neturi sukelti žalos, pabloginti tranzito teisę suteikiančios valstybės padėties⁴¹.

Tarptautinės teisės mokslininkas F. A. Vali nagrinėja tarptautinius servitutus, atsiradusius valstybių praktikoje: žvejybos teisės, tranzito teisės sausuma, geležinkeliu ir vandens keliais, nacionalinės zonos uostuose, laisvųjų muitų zonų ir kalnakasybos teisės, karinių bazių naudojimosi teisės užsienio valstybėje, Panamos kanalo zonos naudojimosi teisės, demilitarizuotų vietovių naudojimosi teisė, užsienio valstybių teritorijų administravimas ir kt.

Profesorė H. D. Reid taip pat nagrinėja tarptautinio servituto naudotojui atsiradusias teises sausumos tranzito keliuose, naudojantis geležinkeliu, upių navigacija ir oro tranzito keliais, tiesiant telegrafo konstrukcijas ir vandens kelius.

Lietuvos Respublikos CK 4.112 straipsnio 1 dalis numatė, kad servitutas nustatomas suteikiant jo turėtojui konkrečias naudojimosi svetimu daiktu teises arba atimant iš tarnaujančiojo daikto savininko konkrečias naudojimosi daiktu teises.

Konkrečių naudojimosi teisių nurodymas nustatant servitutą nėra būtina servituto galiojimo sąlyga. Nustačius servitutą, bet nenurodžius konkrečių teisių ar jas nurodžius neaiškiai, gali kilti jo turinio aiškinimo sunkumų. Tokia spraga gali būti užpildoma keliais būdais:

1. Servituto turinys, t. y. konkrečios naudojimosi teisės, gali būti nustatytos įstatymuose ar kituose teisės aktuose. Papildomos teisės ar apribojimai turi būti arba gali būti nustatyti servitutą nustatančiame akte.

2. Servituto turinį lemia viešpataujančiojo daikto naudojimo pagal paskirtį poreikiai (CK 4.112 str. 3 d.).

3. Kai kyla abejonių dėl servituto turinio ir nėra galimybių jį tiksliai nustatyti, laikoma, kad servitutas yra mažiausias (CK 4.112 str. 2 d.). Tai reiškia, kad servituto turėtojas gali naudotis tik tomis teisėmis, kurios yra būtinos jam siekiant tinkamai naudotis viešpataujančiu daiktu⁴².

6. Tarptautinio servituto galiojimas

Tarptautinėje teisėje pripažįstama, kad tarptautinis servitutas ir iš to atsirandančios teisės ir įsipareigojimai gali kilti iš tarptautinių sutarčių ir paprotinių tarptautinės teisės normų.

Teisės, nustatytos užsienio valstybės teritorijoje ir kylančios iš tarptautinės sutarties, skiriasi nuo šių teisių, kurios kyla iš paprotinių tarptautinės teisės normų. Skirtumas tas, kad įsipareigojimai, kylantys iš tarptautinės sutarties, įpareigoja tik tas valstybes, kurioms jos buvo suteiktos ar kurios nenoromis sutiko su jomis, tuo tarpu teisės normos,

41 Lauterpacht, E., *op. cit.*, p. 332.

42 Baranauskas, E., *et. al.*, *supra* note 11, p. 215.

kylančios iš paprotinių teisės normų, yra įpareigojančios kiekvieną valstybę. Pavyzdžiui, taikaus plaukimo teisė, nors ir įtvirtinta 1982 m. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencijoje, tačiau niekas neabejoja, kad tai paprotinė tarptautinės teisės norma. Tarptautiniai įsipareigojimai, kylantys iš tarptautinės sutarties, savo bruožais yra panašūs, nes jie įpareigoja valstybes, kurios juos priima. Tarptautinė sutartis, susijusi su valstybės teritoriniais įsipareigojimais, paprastai apima platesnius tarptautinius įpareigotosios ir įsipareigojančios šalių santykius, kaip, pavyzdžiui, kariniai aljansai, muitų sąjungos, t. y. tokie įsipareigojimai neapsiriboja tik pasirašančių šalių teritoriniu statusu⁴³.

Tarptautinės teisės mokslininkas F. A. Vali teigė, kad nėra jokio įrodymo, kad egzistuoja specialios tarptautinės teisės taisyklės, pagal kurias tam tikri su teritorija susiję įsipareigojimai būtų įpareigojantys be šalių sutikimo⁴⁴. Tačiau Tarptautinis Teisingumo Teismas 1970 m. *Barcelona Traction, Light and Power Co. Ltd.* byloje konstatavo, kad „esminis skirtumas turi būti daromas tarp valstybių įsipareigojimų visai tarptautinei bendrijai ir įsipareigojimų, atsirandančių *vis-a-vis* su kita valstybe diplomatinės gynybos srityje. Pirmieji jų pačia savo prigimtimi svarbūs visoms valstybėms. Dėl atitinkamų teisių svarbos visos valstybės gali būti laikomos turinčiomis teisę jas ginti; tai įsipareigojimai *erga omnes*.“⁴⁵ Taigi *erga omnes* yra įsipareigojimai visai tarptautinei bendrijai. Šiuo metu yra pripažįstama, kad valstybės, valdančios Sueco ir Panamos kanalus, turi įsipareigojimų visai tarptautinei bendrijai, nes Sueco kanalo teisinį režimą reguliuojančios 1888 m. Konstantinopolio konvencijos 1 straipsnis aiškiai garantuoja visiems laivams laisvą plaukimą bet kuriuo metu, Panamos kanalo teisinį režimą reguliuojančios 1901 m. Hay-Pauncefote sutarties 3 straipsnis, nors sutartis ir sudaryta tarp Jungtinių Amerikos Valstijų ir Didžiosios Britanijos, garantuoja visų tautų visiems komerciniams ir karo laivams laisvą ir atvirą plaukimą. Kylio kanalo teisinį režimą reguliuojančios 1919 m. Versalio taikos sutarties 380 straipsnis nustatė visų tautų laivams laisvą plaukimą, tačiau šią teisę garantavo taikos su Vokietija metu. Reikia pažymėti, kad 1936 m. Vokietija vienašališkai informavo Versalio taikos sutarties šalis, kad nustoja galioti tarptautinė teisė į laisvą plaukimą Kylio kanalu. Šiuo metu Kylio kanalas priklauso Vokietijos vidaus vandenims, jam galioja jos suverenitetas, nepaisant to, kad Vokietija vienašališkai nustatė, kad Kylio kanalas yra laisvas visų tautų prekybos laivams abipusiškumo sąlygomis ir netaikoma jokia diskriminacija Vokietijos ir užsienio laivams⁴⁶. Taigi kiti įsipareigojimai, kylantys iš kitų tarptautinių servitutų, kol kas tiek tarptautinės teisės mokslininkų, tiek tarptautinių teisminių institucijų nepripažįstami kaip *erga omnes* įsipareigojimai.

Nacionalinėje teisėje servituto nustatymo pagrindai skiriasi nuo tarptautinio servituto nustatymo pagrindų tarptautinėje teisėje. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos civilinėje teisėje servitutas gali būti nustatomas, kaip numato CK 4.124 straipsnio 1 dalis, įstatymu, sandoriu ir teismo sprendimu, o įstatymo numatytais atvejais – administraciniu

43 Sereni, A. P., *supra* note 17, p. 385–386.

44 *Ibid.*

45 *Barcelona Traction, Light and Power Co. Ltd Case* (1970), I.C.J. Reports Rep. 3, 64 A.J.I.L. 653.

46 Lagoni, R. *Kiel Canal*. 2009 m. *Max Planck Encyclopedia of Public International Law* [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-01-05]. <<http://www.mpepil.com/>>.

aktu. Šis servituto nustatymo pagrindų sąrašas Lietuvos Respublikos teisėje yra baigtinis. Kai kuriose teisinėse sistemose servitutas gali būti nustatomas ir kitais pagrindais, pavyzdžiui, įgyjamąja senatimi (pvz., pagal Prancūzijos CK 690 straipsnį tęstiniai ir akivaizdūs servitutai gali būti įgyti senaties būdu po trisdešimties naudojimosi metų)⁴⁷. Tarptautinis servitutas gali būti nustatomas tarptautine sutartimi arba tarptautiniu teisiniu papročiu.

Servitutu apsinkinto daikto savininko naudojimosi teisės yra ribojamos arba net visai atimamos viešpataujančio daikto savininko ar kitų asmenų naudai, todėl yra teisinga laikyti, kad tarnaujančiojo daikto savininkas turi gauti kompensaciją dėl patiriamų apribojimų. Nuostolių atlyginimas reglamentuojamas Lietuvos Respublikos CK 4.129 straipsnyje. Jame nustatyta, kad dėl servituto nustatymo atsiradę nuostoliai atlyginami įstatymų nustatyta tvarka. Įstatymais, sutartimis, teismo sprendimu ar administraciniu aktu gali būti nustatyta viešpataujančiojo daikto savininko prievolė mokėti vienkartinę ar periodinę kompensaciją tarnaujančiojo daikto savininkui⁴⁸. Tuo tarpu iš autorės nagrinėtos tarptautinės teisės literatūros aiškėja, kad nustatant tarptautinį servitutą tarp valstybių nebuvo populiariu nustatyti dėl jo atsiradusių nuostolių atlyginimo, tačiau 2003 m. balandžio 16 d. Lietuvos Respublikos stojimo į Europos Sąjungą sutarties 5 protokolo dėl asmenų sausumos tranzito tarp Kaliningrado srities ir kitų Rusijos Federacijos dalių 2 straipsnis⁴⁹ numato, kad Bendrija padeda Lietuvai tvarkyti asmenų tranzitą tarp Kaliningrado srities ir kitų Rusijos Federacijos dalių, visų pirma padengia bet kokias papildomas išlaidas, susijusias su konkrečių tokiam tranzitui skirtų *acquis* nuostatų įgyvendinimu. Taigi yra nustatyta, kad Europos Sąjunga įsipareigoja padengti visas Lietuvos Respublikos išlaidas, susijusias su šios schemos įgyvendinimu.

Civilinėje teisėje yra aiškiai nustatyta, kur yra įtvirtinamas servitutas, tuo tarpu tarptautinėje teisėje, deja, to nėra. Tarptautinės teisės moksle pripažįstama, kad tarptautinis servitutas ir iš to atsirandančios teisės ir įsipareigojimai gali kilti iš tarptautinių sutarčių ir paprotinių tarptautinės teisės normų, tačiau tai nereiškia, kad šiose teisės normose tiesiogiai yra įvardijamas tarptautinis servitutas. Pavyzdžiui, dvišalė sutartis gali reglamentuoti tranzito klausimus, tačiau joje tarptautinis servitutas tiesiogiai neįvardijamas. Autorės nuomone, aiškiausiai būtų, jei valstybės, kurios susijusios su tarptautiniu servitutu, ar tarptautinės organizacijos, kurios dalyvauja jį nustatant, tarptautinį servitutą įvardytų tarptautinėse sutartyse, nes paprotinėse tarptautinės teisės normose tarptautinį servitutą ne visada galima įžvelgti.

7. Tarptautinio servituto pasibaigimas

Tarptautinio servituto gyvavimo laikotarpis yra ilgas, o jo pasibaigimas nėra dažnas⁵⁰. Profesorė H. D. Reid mano, kad tarptautinis servitutas privalo būti pastovus, t. y.

47 Baranauskas, E., *et. al.*, *supra* note 11, p. 210.

48 *Ibid.*, p. 213.

49 Lietuvos Respublikos stojimo į Europos Sąjungą sutartis. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 1-1.

50 Potter, P. B., *supra* note 1, p. 637–638.

jokiū būdu neapribotas jokiais terminais⁵¹. Pastovumas yra tarptautinio servituto elementas, tačiau kai kalbama apie tarptautinio servituto pabaigą, tai logiškai nesuderinami dalykai. Kai kurie tarptautinės teisės mokslininkai, kaip, pavyzdžiui, P. B. Potteris, tarptautinio servituto pastovumo elemento nelabai pripažįsta⁵².

Tarptautinis servitutas gali pasibaigti atsiradus tam tikroms aplinkybėms arba nutraukus sutartį⁵³.

Tarptautinis servitutas tampa nebereikalingas, jei nėra daugiau būtinybės naudotis jo suteikiamomis teisėmis. Taip pat valstybė naudos gavėja gali atsisakyti savo teisių nutylėjimo būdu arba aiškiai tai išreikšdama. Tarptautiniai servitutai, atsiradę tarptautinių sutarčių pagrindu, gali pasibaigti šalių susitarimu. Jei tarptautinis servitutas buvo nustatytas tam tikram laikui, gali pasibaigti jo galiojimo laikas, pavyzdžiui, tarptautiniai servitutai pasibaigia įvykdžius visas tarptautinės sutarties sąlygas⁵⁴. Jei tarptautinis servitutas yra kildinamas iš paprotinės tarptautinės teisės normos, tai jis galios tiek, kiek numato susidariusios sąlygos, todėl jo pasibaigimas yra susijęs su sąlygų pasikeitimu.

Tarptautinis servitutas nepasibaigia, jei dalis teritorijos atitenka kitai valstybei ir joje pradeda galioti kitos valstybės teritorinės viršenybės principas⁵⁵.

Reikia pažymėti, kad taisyklė *rebus sic stantibus*⁵⁶ yra numanoma visuose tarptautiniuose servitutuose. Ši taisyklė *rebus sic stantibus* yra susijusi su sutarties procedūra⁵⁷. Tarptautinės teisės mokslininkas L. Oppenheimas mano, kad jeigu tarptautinio servituto galiojimas tampa nebeįmanomas, tarnaujanti valstybė pirmiausia privalo pabandyti susitarti su dominuojančia valstybe. Bet jei sutarimas negali būti pasiektas dėl kitos šalies nepagrįstų priešasčių, išlyga *rebus sic stantibus* gali būti panaudojama⁵⁸. Tačiau tarptautinės teisės mokslininkas Johannas Kaspar Bluntschli nepritaria nuomonei, kad tarptautinis servitutas, kenkiantis tarnaujančios valstybės interesams, gali būti panaikintas⁵⁹.

Vis dėlto, autorės nuomone, tarptautinio servituto paskelbimas negaliojančiu gali būti pateisinamas, kai tarptautinio servituto santykiai kliudo tarptautinės teisės vystymuisi.

Lietuvos Respublikos CK 4.130 straipsnis numato baigtinį servituto pasibaigimo pagrindų sąrašą. Taigi servitutas gali baigtis:

1. Jo atsisakius. Viešpataujanciojo daikto savininkas gali atsisakyti turimo servituto tik tarnaujančiojo daikto savininko naudai.
2. Tam pačiam asmeniui tapus ir viešpataujanciojo, ir tarnaujančiojo daikto savininku.

51 Dunn, F. S., *supra* note 15, p. 1022–1023.

52 Potter, P. B., *supra* note 1, p. 638.

53 *Ibid.*, p. 637–638.

54 *Ibid.*, p. 638.

55 Oppenheim, L., *supra* note 3, p. 371–372.

56 *Clausula rebus sic stantibus* – teisinė doktrina, leidžianti nutraukti sutartį, pasikeitus esminėms aplinkybėms. <http://en.wikipedia.org/wiki/Clausula_rebus_sic_stantibus>.

57 Potter, P. B., *supra* note 1, p. 640.

58 Oppenheim, L., *supra* note 3, p. 371–372.

59 Potter, P. B., *supra* note 1.

3. Žuvus viešpatuojančiajam ar tarnaujančiajam daiktui.
4. Pablogėjus tarnaujančiojo daikto būklei. Būklė turi pablogėti tiek, kad tarnaujantysis daiktas nebegalėtų atlikti savo funkcijų.
5. Išnykus servituto būtinumui.
6. Suėjus senaties terminui (dešimt metų).

Taigi nacionalinėje teisėje išvardyti servituto pasibaigimo pagrindai galėtų būti pritaikomi ir tarptautinėje teisėje, išskyrus senaties terminą, kurio tarptautinė teisė nepripažįsta.

Išvados

1. Nepaisant to, kad tarptautinis servitutas yra ginčytina kategorija, tarptautinėje teisėje jis egzistuoja, nes galima skirti tokius jo požymius: pastovumas, dviejų arba daugiau valstybių dalyvavimas, atsiradęs tarptautinės sutarties arba kitu pagrindu, vienos valstybės teisių įgyvendinimas („viešpataujanti teritorija“ – *territorium dominans*) kitos valstybės visoje teritorijoje arba jos dalyje („tarnaujanti teritorija“ – *territorium serviens*) arba viena valstybė yra įpareigota („tarnaujanti teritorija“ – *territorium serviens*) kitai ar kitoms valstybėms („viešpataujanti teritorija“ – *territorium dominans*) neįgyvendinti tam tikrų savo teisių visoje savo teritorijoje arba jos dalyje, atsiradęs dėl specialaus tikslo arba interesų, susijusių su teritorija.

2. Šiuolaikinėje tarptautinėje teisėje tarptautinis servitutas yra nustatomas tarp valstybių, tačiau jį nustatant gali dalyvauti ir tarptautinė organizacija, kaip, pavyzdžiui, 2002 m. lapkričio 11 d. Bendroju pareiškimu nustatant tarptautinį servitutą tarp Europos Sąjungos ir Rusijos Federacijos dėl tranzito tarp Kaliningrado srities ir likusios Rusijos Federacijos dalies dalyvavo trys tarptautinės teisės subjektai: tarptautinė organizacija – Europos Sąjunga, dominuojanti valstybė – Rusijos Federacija ir tarnaujanti valstybė – Lietuvos Respublika.

3. Neatsiejamas tarptautinio servituto elementas yra visa valstybės teritorija arba jos dalis, todėl iš jo kylančios teisės ar įsipareigojimai turi galioti kartu su žeme. Tarptautinio servituto atveju tarnaujanti valstybės teritorija yra susijusi su teritorinės viršenybės principo apribojimu, tačiau jis jokių būdu neapriboja valstybės suvereniteto, o atvirkščiai, valstybės, nustatydamos tarptautinį servitutą, įgyvendina savo suverenas teises tarptautinėje teisėje.

4. Tam tikri valstybių įsipareigojimai, kilę nustačius tarptautinį servitutą, yra vadinami įsipareigojimais *erga omnes*. Tokie įsipareigojimai visai tarptautinei bendrijai yra nustatyti valstybėms, valdančioms Sueco ir Panamos kanalus, tačiau kiti įsipareigojimai, kylantys iš kitų tarptautinių servitutų, tarptautinės teisės mokslininkų ir tarptautinių teisminių institucijų nėra pripažįstami kaip įsipareigojimai *erga omnes*.

5. Tarptautinis servitutas yra kildinamas iš tarptautinės sutarties arba paprotinės teisės normos, tačiau aiškiausiai būtų, jei valstybės, susiduriančios su tarptautiniu servitutu, ar tarptautinės organizacijos, kurios dalyvauja jį nustatant, tarptautinį servitutą

įvardytų tarptautinėse sutartyse, nes paprotinėse tarptautinės teisės normose tarptautinį servitutą ne visada galima įžvelgti.

Literatūra

- Barcelona Traction, Light and Power Co. Ltd Case* (1970) I.C.J. Reports Rep. 3, 64 A.J.I.L. 653.
- Baranauskas, E., et. al. *Daiktinė teisė*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010.
- Boczek, B. A. *International Law – A Dictionary*. USA: Scarecrow Press, 2005.
- Case of the SS „Wimbledon“*, P.C.I.J., ser. A, No. 1, 1923.
- Dunn, F. S. Review: International Servitudes in Law And Practice. By Helen Dwight Reid. *University of Pennsylvania Law Review and American Law Register*. 1933, 81(8).
- Farran, C. O. International Enclaves and The Question Of State Servitudes. *The International and Comparative Law Quarterly*. 1955, 4(2).
- Johnson, D. H. N. Review: Servitudes of International Law. A Study of Rights of Foreign Territory. By F. A. Vali. *The Modern Law Review*. 1959, 22(5).
- Joint Statement on Transit between the Kaliningrad Region and the Rest of the Russian Federation (concluded on 11 November 2002) [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-11-30]. <<http://www.mid.ru/bl.nsf/900b2c3ac91734634325698f002d9dcf/a3a0cef6bf79d64443256c710049e310?OpenDocument>>.
- Kelsen, H. *General Theory of Law and State*. 3rd ed. New Jersey: The Lawbook Exchange Ltd, 2009.
- Lagoni, R. *Kiel Canal*. 2009 m. Max Planck Encyclopedia of Public International Law [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-01-05]. <<http://www.mpepil.com/>>.
- Lauterpacht, E. *Freedom of Transit in International Law*. Transactions of the Grotius Society, Vol. 44. Problems of Public and Private International Law, Cambridge: Cambridge University Press, 1958.
- Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatymas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 66-1984.
- Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.
- Lietuvos Respublikos stojimo į Europos Sąjungą sutartis. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 1-1.
- Monkevičius, E. *Žemės teisė*. Vilnius: Justitia, 2006.
- North Atlantic Coast Fisheries Tribunal of Arbitration constituted under a Special Agreement signed at Washington, January 27th, 1909, between the United States of America and Great Britain*, Permanent Court of Arbitration, The Hague, 1910 [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-12-01]. <<http://www.pca-cpa.org/upload/files/North%20Atlantic%20AWARD%20ONLY.pdf>>.
- Oppenheim, L. *International Law: A Treatise*. Vol. 1, 3rd ed. New Jersey: The Lawbook Exchange LTD, 2005.
- Potter P. B. The Doctrine of Servitudes in International Law. *The American Journal of International Law*. 1915, 9(3).
- Sereni, A. P. Review: Servitudes of International Law. A Study of Rights of Foreign Territory. By F. A. Vali. *Columbia Law Review*. 1959, 59(2).
- Tarptautinio Teisingumo Teismo Statutas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 15-557.
- Verma, S. K. *An Introduction to Public International Law*. New Delhi: PHI Learning Pvt. Ltd., 2004.

THE INSTITUTE OF INTERNATIONAL SERVITUDE IN INTERNATIONAL LAW: THEORETICAL ASPECTS

Inga Griškevičienė

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *International servitude is a controversial category, but it is still used to solve disputes that arise among states. International servitude has been transferred from Private Law. The servitude first appeared in Civil Law, then it was moved to Public Law and, finally, to International Law. International servitude originated in feudal times.*

Experts in International Law give the definition of international servitude. It is possible to identify the features of international servitude: it has to be permanent, the subjects – two or more states, established by a particular international treaty or on another basis, one state is entitled to exercise rights within part or the whole of the territory of another state or one state is obliged towards another state not to exercise certain rights within part or the whole of its territory, it has to be established for a special purpose or interest relating to this territory.

International servitude is usually established among states. On November 11th, 2002 The Joint Statement was signed between European Union and Russian Federation. It stated international servitude, i.e. the legal regime of the Special Kaliningrad transit for the citizens of Russian Federation travelling from Kaliningrad to Russian Federation and from Russian Federation to Kaliningrad crossing the territory of the Republic of Lithuania. In this international servitude three International Law subjects participate: European Union as the international organization, Russian Federation as a dominant state and the Republic of Lithuania, whose territory covers the interest of Russian Federation.

The integral feature of international servitude is a state territory or its part. International servitude restricts the principal of territorial supremacy of the state, but it does not restricts the sovereignty of the state. To the contrary, the states establishing international servitude exercise their sovereign rights in International Law.

Some obligations which arise from the establishment of international servitude are the so-called erga omnes obligations. Such obligations are established for the states which own the Suez and the Panama Canals. The other obligations which arise from other international servitudes are not recognized as erga omnes obligations in international law.

International servitude is established by a particular international treaty or international customary law which states the content, validity and the expiration of the international servitude.

Keywords: *International servitude, a dominant state, a servient state, right in rem, erga omnes obligations.*

Inga Griškevičienė, Mykolas Romeris universiteto Teisės fakulteto Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės katedros lektorė, doktorantė. Mokslinių tyrimų kryptys: tarptautinė teisė, Kaliningrado tranzitas.

Inga Griškevičienė, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of International and European Union Law, Lecturer, Doctoral Student. Research interests: international law, Kaliningrad transit.